

Trondheim, Skistuen.

Fot: S
Enerott M

Den første Skistua sto ferdig i 1895. Foto: Fotograf Schröder, utlånt av Erik Stabell.

Bymarka

Gråkallhytta

Vinterturer på ski i byens nærhet hadde allerede vært drevet i mange år da Trondhjems Turistforening ble stiftet. Dette er grundig beskrevet i flere bøker, senest i Per Christiansens "Ut på ski" og Gaute Myhres "Tidsbilder fra Bymarka", som begge ble utgitt i 2004. Sommerturer var det derimot ennå mindre av, selv om friluftspionerer som Carl Schulz, Ernst Andreas Tønseth, Olaf Grilstad og en del andre drev med dette også.

Noe av det første Trondhjems Turistforening tok fatt på etter at foreningen var stiftet og det første styret valgt, var derfor å legge forholdene til rette for at Bymarka også skulle kunne brukes til turer på barmark. Målet var i første omgang Gråkallen, som av foreningen ble beskrevet som "omtrent det høieste fjeld i byens nærhet", og som bare et lite fåtall av byens innbyggere ennå mot slutten av 1880-årene hadde besøkt.

Datidens adkomst til den sentrale delen av marka gikk fra Ila, oppover Møllebakken til Gramskaret og videre innover langs Gamle Bynesvei. Fra denne veien gikk det en kjerrevei frem til Tunga, men ellers fantes det

bare noen dårlige stier til Fjellsæter (eller Kampervold som man på den tiden gjerne sa), Kobberdammen og Gråkallen. Skulle man få folk ut på tur i marka sommers tid måtte vei- og stinettet forbedres, og allerede i løpet av sin første sommer (1888) fikk TT - takket være støtte fra Trondhjems Brændevins-samlag¹ og noen private bidrag - forbedret stiene fra Fjellsæter og Kobberdammen opp til varden på toppen av Gråkallen. Samtidig ble det også bygget en vei for lette kjøretøyer fra Tunga til Fjellsæter, hvor Trondhjems Skiklub hadde etablert seg hos Ane og Isak Knudsen (gjærne omtalt som Isak Kampervold eller Isak Fjeldsæter) og gjort dette til et sentralt samlingssted for byens skiløpere. Herfra hadde en del av de iherdigste gjort fremstøt videre innover i marka, men slike turer, for eksempel opp på heiene, ble ennå sett på skikkelige lang-turer.

I skiklubbens årsberetning for 1887/88 finner vi da også følgende beskrivelse etter at en fellestur var blitt gjennomført helt inn til Skjelbreia:

"Som et gunstig Tegn for Skiidrettens heldige Udvikling og fremtidige Trivsel, skal anføres den Sympati for lengere Udflukter i afvekslende og ukjent Terreng, som i den senere Tid er blitt mer og mer fremtredende blandt

Olaf Grilstad var en pioner og ildsjel, både i Bymarka og Trollheimen. Bautaen er reist av venner utenfor Skistua.

Ane og Isak Knudsen drev Bymarkas første utfartssted på Fjellsæter. Her er de imidlertid fotografert ved Gråkallhytta. Foto: Hj. Dahl.

¹ Trondhjems Brændevins-samlag, som kom til å støtte mye av virksomheten og utbyggingen i Bymarka, var opprettet i 1882 og organisert som et aksjeselskap. Ifølge vedtektene skulle selskapet bruke det meste av sitt overskudd til allmenntilgode formål. Inntektene kom fra selskapets monopol på salget av brennevin i byen inntil det i 1923 ble overtatt av Vinmonopolet.

*Fjellsæter,
Bymarkas
første
utfartssted.*

Klubens Medlemmer. Erfaringen har nemlig vist at netop ved saadanne lange og tildels besværlige Ture udvikles den kraftige, iherdige og modige Skiløber, som aldri gjør en omvei for at undgå vanskelighetene eller ophører med Udøvelsen av sin Idrett, om den ikke lengere er på moten."

Fjellsæter var markas første virkelige turmål og utfartssted, og selv om forholdene var kummerlige, var tilfredsheten med vertskapet stor og miljøet godt. Stedets historie går tilbake til slutten av 1500-tallet, og det var opprinnelig to setre der. Den ene var i 1880-årene imidlertid forlenget revet, og i den som fortsatt sto bodde altså Ane og Isak med sine to gutter - Kristian og Ola - i lite hus med sto små rom. På søndagene vinterstid var det som regel smekkefullt av skiløpere som kom innom for å spise nisten sin og for å kjøpe kaffe fra Anes store svartkjel som hele dagen hang putrende over gruen. Her var det da turistforeningen ble stiftet ikke rom for særlig mange flere. Turistforeningen tok derfor våren 1888 kontakt med skiklubben og foreslo at de to foreningene burde gå sammen om å bygge en mer velegnet hytte for helårs bruk like i nærheten av Ane og Isaks hus. Skiklubben var i tvil om den burde gå med på forslaget, men før det kom til nærmere drøftelser skjedde det noe som gjorde det uaktuelt for turistforeningen å gå videre med saken.

Gråkallhytta bygges

Sommeren 1887 hadde det vært en større landbruksutstilling i Trondheim. En av utstillerne var kjøpmann Adolf Neergård, som i juli 1888 kom til TT med følgende tilbud: Foreningen kunne få en bygning som han hadde brukt på utstillingen, og som han nå ikke lenger hadde bruk for. Betingelsen var at huset ble gjenreist som en hytte

*"Turisthytten paa Gråkallen
åbnes efter forudgående
Bekjæntgjørelse i Aviserne.
Vertinde vil være tilstede,
når Veiret er godt."
(Fra årsskriftet for 1896)*

Gråkallhytta, TTs første egenbygde hytte, åpnet 20. juni 1889. Foto: E. Olsen

på Gråkallen, Turistforeningen takket naturligvis ja og skrinla sine planer på Fjellsæter².

De nødvendige søknader for byggingen av Gråkallhytta ble raskt behandlet i kommunen, og finansieringen ble ordnet ved et nytt tilskudd på 700 kroner fra Brændevinssamlaget. Da dette var klart, ble materialene i løpet av vinteren 1888/89 fraktet opp på Gråkallen, hvor hytta skulle reises på en tomt like nedenfor steinvarden på toppen.

Byggearbeidene, som tok til våren 1889, gikk raskt unna og 20. juni 1889 kunne TT åpne sin første egenbygde hytte (de første leide kvarterene på gårder og setre i fjellet var imidlertid på dette tidspunktet allerede etablert). "Hytten er lagt saavidt muligt i Ly for Nordvesten med Udsigt over Trondhjemsdalen," heter det i foreningens årsberetning. Men av frykt for hva nordvesten likevel kunne finne på, var taket "fortøiet med i Fjeldet fæstede Jernstænger". Ifølge regnskapet var TTs utlegg til hytten kr. 550,13, med et tillegg av kr. 108,30 til veiarbeid, skilting og oppsyn.

Foreningen hadde til å begynne med ikke råd til å holde vertinne på hytta, men de som ønsket å besøke den kunne få nøkkel mot å kvittere for lånet på Tempervold eller Fjellsæter. I årsberetningen for 1889 fortelles det at "Besøget fra Byen til Hytten har været overraskende stort, særlig om

²Også skiklubben flyttet noen år senere sitt tilholdssted opp mot Gråkallen, til Skistua, som ble tatt i bruk 8. desember 1895 og offisielt innviet 25. januar 1896.

Det gamle stativet til kartet som ble satt opp i 1892, vitner fortsatt om TTs virksomhet på Gråkallen.

Foto: Sverre Hosen

Søndagene", og at "ogsaa udenlandske Turister har besøgt Stedet". Det fremgår imidlertid også at det allerede på denne tiden ble begått hærverk. Skilt som var satt opp langs stiene ble revet ned, og "foranlediget ved indtrufne Tilfælder af Misbrug af Hytten" så foreningen seg nødt til å nekte bruk av den etter klokken 21.

Besøket økte i løpet av de påfølgende årene betydelig. Foreningen fant det derfor nødvendig å yte bedre service. I 1891 ble det satt opp et lite kjøkken og en utedo like ved hytta, og en vertinne, madame Marie Wiggen, ble ansatt primært for sommeren (juni, juli og august) for å selge vin, selters, kaffe og noen enklere matretter. Men dersom været var godt, skulle hytta ifølge kontrakten også holdes åpen i helgene i september. Enkelte søndager kunne omlag 300 personer finne veien opp til Gråkallen, men ikke alle benyttet seg av hytta. I løpet av dette året skrev likevel mer enn 800 personer seg inn i hytteboken, og TT slo i sin årsberetning fast at hytta "har været til nytte og glæde for mange og ikke mindst for den ubemidlede del af byens befolkning, for hvem Gråkallen med omgivelser mere og mere blir et kjærnt udflugtssted".

Varden på toppen av Gråkallen var i 1884 besørgt bygget av to privatpersoner, malermester Albert Emil Koch og bryggerimester Christopher Olsen ved E. C. Dahls bryggeri. Begge hørte med til Bymarkas pionerer. Ifølge Carl Schulz pleide bryggerimesteren å vandre opp til varden hver søndag: "Oppe på plateauet hadde han et lidet forråd af øl, godt gjemt under torven, og æg førte han med sig. I en stensat grue med torvskorsten kogte han da æggene, og efter den middag, efter en runde rundt til sine udsigtspunkter og eftersyn af "sin" varde, som han hadde opført, vandrede han så ud på eftermiddagen ned igjen. Gråkallen var - så at sige - hans personlige domæne, den var en funktion i hans liv, vokset ind i hans

bevidsthed - det slags mennesker er filosofer på sit vis - og disse linjer være et minde over ham, som - vistnok før andre - var en pioner på Gråkallen. Da så andre trængte ind på hr. Olsens enemærker, fortrak han til Vasfjeldet med sine ofte enslige vandringer, og havde han levet længer, vilde også turistforeningen have vristet dette tilflugtssted fra ham."

I 1891 fikk TT varden som gave mot å sørge for at den ble holdt i stand. Samme år ble foreningen også, av en rittmester Elieson, forært en større kikkert på stativ, som skulle tilhøre Gråkallhytta og lånes ut til turistene. Året etter ble det like ved siden av varden satt opp et oversiktskart "med dioptré og sigtelinier" (tegnet av et av foreningens medlemmer, ingeniør E. Aslaksen), som fortalte de besøkende hva de kunne se. "Det storartede, pragtfulde rundskue" var da også etter foreningens mening alene turen verd, og det ble lokket med at man fra toppen kunne se "Snehætta (Dovre), Troldeheimsfjeldene, Syltoppene (rigsgrænsen), havet (Froøerne) m.v." Og besøket fortsatte å øke. I 1892, da hytta ble holdt åpen fra slutten av juni til midt i september, kunne det enkelte søndager være nærmere 400 personer innom hytta, noe som var langt over TTs medlemstall.

Kongelig besøk

Sommeren 1906 fikk den vesle Gråkallhytta et besøk som nok ikke så mange andre turisthytter har hatt. I november året før hadde kong Haakon, dronning Maud og kronprins Olav steget i land i Oslo og 22.

Fjeldsæter turisthotell og sanatorium sto ferdig i 1899 etter et initiativ av TT. Prospektkort utlånt av Erik Stabell.

juni 1906 skulle kongeparet krones i Nidarosdomen. Under sitt opphold i Trondheim ønsket kongen og dronningen å benytte anledningen til også å se litt på byens omgivelser. Sammen med den friluftinteresserte tyske keiser Vilhelm 2. besøkte de Bymarka, hvor de spiste på Fjeldsæter Turisthotell og Sanatorium og deretter tok turen opp til toppen av Gråkallen og Gråkallhytta. Dette var naturligvis god reklame for hytta og TT oppsummerte det hele på denne måten: "For Graakallen har sommeren 1906 været den "store" sommer. Aldrig tidligere har der været saa mange folk deroppe, og aldrig tidligere har der været saa mange høitstaende personer. Tvivlsomt er det vel ogsaa, om det nogen gang vil gjentage sig, at der paa en sommer vil komme saa mange regjerende fyrster derop som iaar, da Graakallen havde besøg baade af vort eget kongepar og af keiser Wilhelm. Men det tør man vel haabe, at besøget paa Graakallen herefter vil blive livligere, og at fremmede reisende, baade af høiere og lavere stand, vil søge derop mere, end hidtil har været tilfældet."

Kommunen overtar

Parallelt med driften av Gråkallhytta fortsatte TT, i stor grad takket være støtten fra Brændevinssamlaget, utbyggingen av stinettet i marka. Ved sitt 10-års jubileum i 1897 hadde foreningen fullført hele det nettet av stier og veier i marka som styret umiddelbart etter stiftelsen hadde planlagt og tatt mål av seg til å få bygget. Nettet omfattet områdene Fjellsæter, Lagmannssæter, Vintervannet, Grønli, Gråkallen, Lille Gråkallen, Storheia og Lian. Tilsammen var det bygget mer enn 30 kilometer stier og veier. Vedlikeholdet av alt dette var imidlertid mer enn TT kunne makte på egen hånd. I 1908 ble av denne grunn vedlikeholdet av den delen av stinettet som befant seg innenfor bygrensen overtatt av Trondheim kommune. TTs stinett for øvrig, i hovedsak stiene til Storheia og traktene der omkring, ble overtatt av kommunen i begynnelsen av 1920-årene.

Av flere grunner ble TTs økonomi fra 1910 og utover meget anstrengt. Foreningen måtte ta opp tunge lån for å ivareta vedlikeholdet på flere av hyttene i fjellet og for å kunne gjennomføre byggingen av Gjevillvasshytta. Et av tiltakene for å skaffe penger i kassen ble å gå i forhandlinger med Trondheim kommune om en overtakelse av Gråkallhytta. Forhandlingene endte med at kommunen sa seg villig til å kjøpe hytta for kr. 3300. På en ekstraordinær generalforsamling 25. november 1920 ble salg enstemmig vedtatt "under forutsætning av at hytten fremdeles vil bli holdt aaben i sommertiden uten utgift for foreningen, og at disse penge skal anvendes til Gjevillvasshytten". Den 16. desember - på TTs 33-årsdag - ble saken behandlet i bystyret, som også gikk inn for handelen "paa betingelse av at Turistforeningen fører tilsyn med vedlikeholdet; dette bekostes dog av kommunen".

I TTs årsberetning for 1921 opptrer "Graakalltrakterne" for siste gang som eget punkt i beretningen. Der heter det: "Da underhandling med stadsingeniøren om overtakelse ogsaa av stierne til Storheia paagaar, vil

Kvistingen i Bymarka i 1933. Prospektkort utlånt av Erik Stabell.

foreningen, om dette gaar iorden, for fremtiden ingen befattning faa med disse trakter; dog har man forpliktet sig til at ansætte værtsfolk i hytten for sommeren." Etter dette skulle det gå omkring 70 år før TT igjen tok til å interessere seg for forholdene i og driften av Bymarka som utfartsområde og 85 år før TT igjen fikk en hytte i Bymarka (se nedenfor).

Revet av tyskerne

Gråkallhytta ble stående, og var fortsatt i bruk, frem til 1942. Da ble den revet av tyskerne, som skulle anlegge en lytte- og vaktstasjon på toppen av Gråkallen.

De eneste håndfaste minnene som ennå eksisterer etter hytta, er kikkerten som TT fikk i gave i 1891, oversiktskartet og rammen til kartbordet som TT fikk reist i 1892. Kikkerten er fremdeles i TTs eie og befinner seg på Storerikvollen. Oversiktskartet har Trondhjems Skiklub tatt hånd om og rammen til kartbordet står fremdeles på Gråkallens topp. Medlemmer av skiklubben er når dette skrives i ferd med å restaurere kartet, og etter at også rammen har fått en nødvendig omgang er tanken å få plassert kartet ut på nytt der det opprinnelig sto.

Vi kan imidlertid ikke forlate denne delen av TTs (og Bymarkas) historie uten å nevne at styret allerede fra starten av hadde planer om "at faa

anlagt et Slags Turisthotel med Beværtning enten paa Lille Graakallen, ved Fjeldsæter eller ovenfor Kobberdammen". Denne tanken førte etter hvert til byggingen av Fjeldsæterveien og Fjeldsæter Turisthotel og Sanatorium, som sto ferdig i 1899. Den endelige realiseringen av hotellprosjektet var ikke TTs fortjeneste, men foreningen sto bak ideen og drev igjennom dannelsen av aksjeselskapet som bygget, eide og drev hotellet. Det som videre skjedde med hotellet er, som det heter, en annen historie som vi ikke skal gå inn på her.

Hytta på Storheia

I 1894 viste tilstrømningen til den da fem år gamle Gråkallhytta at interessen blant byens befolkning for å ferdes i Bymarka var stor og økende. Ikke så få hadde etter hvert også begynt å ferdes videre innover i marka, og tiden var etter turistforeningens mening moden for et nytt fremstøt.

I 1893 hadde TT fått et bidrag fra Trondhjems Brændevinssamlag på ett tusen kroner til sitt arbeid med turstier i marka. Dette bidraget gjorde foreningen "istand til at lægge en gangsti fra Graakallen ned forbi Vintervandet over til Storheia". Av årsberetningen for 1894/95 fremgår at det til "dette arbeide er medgaaet kr. 434,10, saa arbeidet blev noget kostbarere end af bestyrelsen oprindelig kalkuleret".

TTs plan var å få bygget en hytte også på Storheia. En søknad til Byneset kommune om å få bygge ble straks imøtekommet, og Brændevindssamlaget vedtok å støtte også dette prosjektet med en bevilgning på 700 kroner. Foreningen tok sikte på å komme i gang med byggingen sommeren 1895, vel å merke "om transportforholdene udover vaaren stiller sig nogenlunde gunstige".

Og slik ble det. I i løpet av høsten var hytta kommet under tak, og da våren 1896 kom gjensto bare noen mindre arbeider. Hytta, som når alt var summert kostet 800 kroner, sto altså ferdig til bruk "til Turistsæsonens Begyndelse" sommeren 1896.

"Hytten er opført helt oppe på Fjeldets høieste Top, hvorfra er en vid og storartet Udsigt over de omliggende Fjelde og Bygder," kunne foreningen fortelle. "Udsigten har forøvrigt meget tilfælles med den fra Gråkallen, men den større Del af Byen sees ikke fra Storheia, hvorimod

"Støt Trondhjems Turistforening ved at tilføre den nye medlemmer. Turistforeningen aabner fjelder for trøndersk ungdom, men den maa ha penger til nye hytter. Kontingenten gaar hertil. Indsend vedheftede brevkort" (hvor det sto: Som medlemmer av TT anmeldes herved: ...)
(Fra ilegg i årsberetningen for 1920)